

Siyasi Partilerin Temsili Demokrasi Üzerindeki Etkileri

Didem ERDOĞAN*

Özet

Modern demokrasi siyasi partiler dışında düşünülemez; çünkü siyasi partiler, halkın siyasete katılımının araçları oldukları kadar; çoğulcu siyasetin de temel unsuru ve güvencesidirler. Yani, siyasi partiler ve demokrasi iç içe geçmiş kurumlardır ve birbirini tamamlamaktadırlar.

Demokratikleşmenin günümüz dünyasının büyük bir kısmını etkisi altına aldığı son günlerde, çağdaş demokrasinin zaruri unsurlarından olan siyasi partiler, en önemli örgütlerden birisi haline gelmişlerdir. Bu görüş ve düşünceden hareketle, bu çalışmada, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları olarak tanımlanan siyasi partilerin temsili demokrasi üzerindeki etkileri incelenecektir.

***Anahtar Kelimeler:** Siyasi parti, Demokrasi, Temsili Demokrasi*

Impact of Political Parties on Representative Democracy

Abstract

Modern democracy is inconceivable without political parties; because the political parties, as they are instruments of popular participation in politics; they are also assurance and essential elements for pluralistic politics. So, political parties and democracy are complete together and they are intertwined institutions.

Nowadays, democratization is influence a large part of the world, as an indispensable element of modern democracies, political parties have become the most important organizations. With these views and thoughts in mind, in this study will be consider that political parties are defined as

* Araştırma Görevlisi Didem ERDOĞAN, İstanbul Aydın Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı, didemerdogan@aydin.edu.tr

indispensable elements of democratic political life, effects on representative democracy.

Keywords: *Political parties, Democracy, Representative Democracy*

Giriş

Günümüzün gittikçe kalabalıklaşan dünyasında, doğrudan demokrasinin uygulanmasının, düzenlenecek konuların fazla olması, nüfus faktörünün hızlı artışı gibi nedenlerle fiilen mümkün olmaması sonucu, temsili demokrasinin zorunlu bir biçimde ortaya çıkmasıyla birlikte siyasi partiler, demokratik rejimlerde önemli bir konuma sahip olmuşlardır.

Siyasi partiler bir ülkede siyasi iradenin oluşumuna ve gelişimine yön veren başlıca unsurlardır. İşte bu nedenle demokratik siyasi yaşamın vazgeçilmez unsuru olarak ifade edilen siyasi partiler, günümüzde siyasal katılım, karar alma sürecini etkileme ve siyasi iktidarı kullanmada vazgeçilmez bir rol ve ağırlığa sahip olmuşlardır.

Toplumsal yapı, kendini koruyacak siyasi kurumları ve mekanizmaları sürekli bir biçimde geliştirmektedir. Devletin yönü, günümüz çağdaş demokrasilerinde siyasi partilerin açık mücadelesi ile tayin edilmektedir. Devletin yönünü tayin eden siyasi iradenin, çatışan bütün çıkarları ve sınıfları kaynaştıracak biçimde oluşması, siyasi partiler aracılığıyla sağlanmaktadır. Siyasi partiler olmaksızın çağdaş demokrasinin yaşamasına ve işlemesine imkân yoktur.

Neumann'ın, siyasi partilerin önemini vurgularken yaptığı “çağdaş siyasi yaşamın kanalları” benzetmesi, siyasi partilerin demokrasi açısından önemini vurgulayan bir ifadedir¹. Kapanı de, politikaya bakış açısının odak noktasında siyasi partilerin yer aldığını, günümüzde artık partisiz rejimlere ancak bazı geleneksel toplumlarda rastlamanın mümkün olduğunu belirtmekle birlikte, siyasi partileri her türlü değer yargısının ötesinde, modern devletlerin salt olguları olarak kabul etmek gerektiğini, bir ülkedeki rejimin gerçek kriterini belirleyebilmek için, anayasal şekil ve kalıpların dışında, o ülkedeki parti sistemini, partilerin sayısını ve tiplerini, sosyal temellerini ve içyapılarını bilme zorunluluğunun

¹ Sigmund Neumann, *Modern Political Parties*, Chicago, 1958, s. 1.

bulduğunu savunmuştur². İtalyan Anayasası'nın 49. maddesinden de yola çıkarak siyasi partilere yüklenen ödevin, demokratik yöntemlerle ulusun politikasını belirleme işlevi olduğunu söylemek mümkündür³.

Ünlü Fransız Siyaset bilimcisi Duverger, “Klasik anayasa hukukunu bilen, fakat partilerin rolünü bilmeyen bir kimse, çağdaş siyasi rejimler hakkında yanlış bir fikir sahibidir; partilerin rolünü bilen, fakat klasik anayasa hukukunu bilmeyen bir kimse, çağdaş siyasi rejimler hakkında eksik, fakat doğru bir fikir sahibi olur” diyerek siyasi sistemleri anlamak için, öncelikle siyasi partileri anlamayı merkez kabul ettiğini belirtmiştir⁴.

Siyasi partiler, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez bir parçası olarak modern demokrasilerin gelişmesiyle paralellik gösterip, ilerleme kaydederek 19. yüzyılda kurumsallaşmıştır⁵. Bu gelişme, siyasi partileri fiili durumlarından kurtararak, kendi hukuksal statülerine kavuşturmuştur⁶.

Daha öncesinde siyasi partilerin hukuk dışı olduğunu söylemek yanlış olmakta, fakat hukuksal statüye kavuşmadan önce siyasi partilerin, dernek statüsü içinde ve kendilerine özgü hukukları olmayan kurumlar olarak faaliyet gösterdiğini söylemek mümkündür. Fakat halen Alman Anayasasında yer aldığı gibi siyasi partilere siyasi iktidarı ele geçirme konusunda bir işlev tanımayan ve siyasi partileri dernek statüsünde kabul eden sistemler mevcuttur⁷.

Siyasi parti anlamında ilk kullanım, “fırka” kelimesi olmakla birlikte, “Cumhuriyet Halk Fırkası”nın 1935 yılında “Cumhuriyet Halk Partisi” adını almasıyla birlikte ilk kez “*parti*” kavramı terminolojimize girerek bu şekilde kullanılmaya devam etmiş bulunmaktadır⁸.

Siyasi partiler, demokrasiyi yaşatan ve demokratik rejimlere kalıcılık katan kuruluşlardır. Siyasi partiler ister iktidarda ister muhalefette olsun her zaman siyasi iktidarı ele geçirerek parti programlarını uygulamayı amaç

² Münci Kapani, *Politika Bilimine Giriş*, 16. baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2004, s. 159-160.

³ Yaşar Gürbüz, *Anayasalar*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1981, s. 139.

⁴ Maurice Duverger, *Siyasal Partiler: Modern Devletteki Örgütleri ve Faaliyetleri*, Çev. Ergun Özbudun, AÜHF Yayını, Ankara, 1970, s. 370.

⁵ Hüseyin Özcan, Murat Yanık, *Siyasi Partiler Hukuku*, 2. baskı, Der Yayınları, İstanbul, 2011, s. 12.

⁶ Özcan, Yanık, a.g.e., s. 17.

⁷ Mustafa Yıldız, *Federal Almanya'da Siyasi Partiler*, MÜHF Yayını, İstanbul, 1987, C. 2, S. 1, s. 20.

⁸ Bahri Savcı, “Siyasi Partiler Kanunu Dolayısıyla Bazı Mütalaalar”, AÜSBFD, C. 19, S. 1, 1964, s. 130.

edinmektedirler. Siyasi partilerin hukuki düzenlemelere konu olduktan sonra nasıl bir hukuki statü kazandıkları ve özellikle ülkemiz açısından siyasi partilerin, 1961 Anayasasında olduğu gibi 1982 Anayasasında da “demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları” olarak kabul edilmeleri ve kapatılmalarının Anayasa Mahkemesi’ne bırakılması, bu kuruluşların demokrasi için taşıdığı önemin ortaya konulması zorunluluğunu doğurmuştur.

1- Klasik Demokrasi Anlayışından, Partiler Demokrasisi Anlayışına Olan Eğilim

Siyasi partilerin anayasal demokrasilerdeki yeri ve hukuki niteliği tartışmalı bir konudur. Siyasi partilerin faaliyetlerini yürütebilmesi, hukuki bir zeminin varlığını gerekli kılmakla birlikte, bunun ne şekilde uygulanması gerektiği hakkında geliştirilen doktrinsel tartışmalar ışığında öncelikle siyasi partilerin demokrasi ile olan ilişkisi ve temsili demokrasi kurumları üzerindeki etkileriyle temsili demokrasi kurumlarından ayrılan yönlerini ve benzerliklerini açıklayarak konuyu aydınlatmaya çalışacağız. Öncelikle siyasi partilerin hukuki niteliği hakkındaki tartışmalar, ülkemizde hukuki bir sorun olarak 1971 yılında siyasi partilere devlet tarafından maddi yardım yapılmasına ilişkin düzenlemenin, Anayasaya aykırılığının iddia edilmesi ile ortaya çıkmıştır. Yapılacak maddi yardımın devlet hazinesinden karşılanacak olması ve hiç de azımsanmayacak düzeyde olan bu maddi yardımlarla siyasi partilerin seçmenleri etkileme hususunda daha güçlü hale gelmesi eşit olmayan bir düzenleme olarak görülmüş ve devamlı eleştirilmiştir⁹.

Demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsuru olarak nitelendirilen siyasi partilerin bu özellikleri, onlara birtakım görevler de yüklemektedir. Öncelikle geniş halk kitleleri ile etkileşim ve iletişim işlevi bulunan siyasi partilerin bu işlevi, çift yönlü bir işlevdir¹⁰.

Siyasi partilerin işlevleri çok çeşitlidir. Değişik siyasi rejimlere sahip ülkeler arasındaki ekonomik ve kültürel farklılıklara rağmen, siyasi partilerin temel işlevleri benzerlik arz eder¹¹. Doktrinde bazı yazarlar, söz konusu işlevleri, toplumla ilgili, siyasal sistemin işleyişine ilişkin ve siyasi

⁹ Üye Mustafa ŞAHİN’in bu görüşleri destekleyen karşı oy yazısı için bkz. AYM, E. 1988/39, K. 1989/29, K.T. 06.07.1989.

¹⁰ Özcan, Yanık, Siyasi Partiler Hukuku, s. 56.

¹¹ Esat Öz, Otoritizm ve Siyaset, Yetkin Yayınları, Ankara, 1996, s. 9.

partilerin kendilerine ilişkin işlevler¹² olarak sıralarken; bir kısım yazarlar da siyasi partilerin, yöneticilerin eğitilmesi ve değiştirilmesi, program yapma, haber alma verme, meşrulaştırma, dileklerin düzenlenmesi ve sıralanması, siyasi bütünleşme, sivil denetim ve siyasi katılmayı çoğaltma, sistemi dengeleme ve değişmesine olanak verme¹³ gibi işlevlerinin bulunduğunu belirtmektedir.

Türkiye’de siyasi partiler hukuku alanındaki yasal düzenlemenin yoğunluğu, yalnızca bu anlamda genel bir sorun yaratmanın ötesinde anayasal çerçeveyi aşan bir boyut da taşımaktadır¹⁴.

1995 Anayasa değişiklikleri, 1982 Anayasasının öngördüğü az katılımcı demokratik toplum modelinden, katılımcı demokrasiye geçişi amaçlamaktaydı. Bu nedenle değişikliklerin en yoğun olduğu maddelerin başında siyasi partilere ilişkin olan Anayasanın 68. ve 69. maddeleri gelmekteydi¹⁵. Buna ek olarak kapatılmaları aşamasında siyasi partilere yönelik kimi güvenceler de getirilmiştir¹⁶.

Türkiye’de siyasi partilerin uluslararası ölçülere oranla yasal düzenlemeye boğulduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu yaygın düzenleme içinde tek tek ele alındığında gerek parti özgürlüğü ve gerekse kurumsal güvence bakımından önemli bir sorun teşkil etmeyecek olan hükümler bir arada değerlendirildiğinde başlı başına bir kısıtlama boyutu kazanmaktadır¹⁷.

Halkın siyasi düşünce ve inançlarının oluşmasına aracılık eden örgütlü kuruluşlar olarak nitelendirilen siyasi partilerin modern demokratik rejimlerdeki önemini aktarırken öncelikle demokrasi rejiminden bahsetmek yerinde olacaktır.

¹² İter Turan, *Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış*, İÜİF Yayını, 1977, s. 104-107.

¹³ Esat Çam, *Siyaset Bilimine Giriş*, Der Yayınları, İstanbul, 1990, s. 386-397.

¹⁴ Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, Ekin Yayınları, 15. baskı, Bursa, 2013, s. 161.

¹⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Pantül, *Siyasi Partiler Kanunu Metinleri*, Ankara, TBMM Yayınları, 1982; Atilla Özer, Alper Güler, *Türk Cumhuriyetleri Anayasaları*, Ekim, 1999, s. 67-71.

¹⁶ 1995 değişikliklerinin değerlendirmesi için bkz. Mehmet Akad, “Anayasa Değişikliği Üzerine Bir Not: Siyasal Katılımın Niteliği ve Boyutları” Galatasaray Üniversitesi Coşkun Kırca’ya Armağan, İstanbul, 1995, s. 9-10.

¹⁷ Samuel P. Huntington, *Üçüncü Dalga Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma*, Çev. Ergun Özbudun, Yetkin Yayınları, Ankara, 1996, s. 260-262.

Demokrasi, devlet yöneticilerinin belli aralıklarla ve serbest seçimler yoluyla halk tarafından seçildiği bir rejimdir¹⁸. Geniş ve karmaşık bir toplumda siyasi partilerin aracılığı olmaksızın demokrasinin gerçekleştirilebileceğini düşünmek güçtür. Bu sebeple siyasi partilerin hukuki niteliğini incelerken aynı zamanda demokrasi ile olan ilişkisine de değineceğiz.

Siyasi partilerin var olabilmeleri için gerekli olan demokrasi rejiminde her türlü siyasi kuvvetin sahibi halk olarak bilinir. Tunaya'nın "*aynı annenin çocukları*" olarak tarif ettiği Devlet iktidarı ile siyasi iktidarın kaynağı durumunda olan halk gücünün demokratik rejimlerdeki bu önemi, Devleti de partiyi de onun kudretinin meydana getirdiğini ortaya koymaktadır¹⁹.

Çağdaş demokrasilerde kişisel iradeleri bir araya getiren siyasi partiler, bu işlevlerini, bireyleri belli siyasi düşünce etrafında birleştirmeyi amaçlayarak demokrasinin gelişimine yardımcı olmaktadırlar. Günümüz demokrasi anlayışına "*partiler demokrasisi*" denmesinin nedeni de budur²⁰. Şunu söylemek mümkündür: Siyasi partiler olmasaydı; milyonlarca seçmen dağınık, örgütsüz bir yığın olarak kalır, amaçlarını açıkça dile getiremez ya da toplumsal sorunları tartışma olanağı bulamazdı²¹.

Bilindiği gibi günümüz çağdaş anayasal demokrasilerinin zorunlu siyasi düşünce ve eylem birlikleri ve anayasa yapısına bütünlenmiş unsurları olan siyasi partiler, halkın siyasi iradesinin oluşumuna katkı sağlayan ve halkın siyasi iradesini ciddi anlamda etkileyen bir anayasa organı işlevi yürütürler²².

Siyasi partilerin, modern siyasi sistemin en önemli unsurlarından biri olduğuna hiç şüphe yoktur. Bir siyasi düşüncenin kendini kabul ettirmesi ve taraftar kazanabilmesinin en etkili yolu siyasi parti örgütlenmesini oluşturabilmiş olmasıdır²³. Siyasi partilerin iktidarı ele geçirmek veya onu etkileyecek bir duruma sahip olmak yoluyla programlarını

¹⁸ Ergun Özbudun; *Siyasal Partiler*, 2. baskı, Sevinç Matbaası, Ankara, 1977, s. 162.

¹⁹ Tark Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler: 1859-1952*, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul, 1952, s. 9.

²⁰ Mehmet Akad, *Genel Kamu Hukuku*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1997, s. 225.

²¹ Leslie Lipson, *Politika Biliminin Temel Sorunları*, Çev. Tuncer Karamustafaoğlu, Birlik Yayınları, 4. baskı, Ankara, 1986, s. 31.

²² Ferman Demirkol, *Anayasa Hukuku: Genel Esaslar, Türk Anayasa Hukuku*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 94.

²³ Atilla Özer, *Anayasa Hukuku, Geliştirilmiş 6. baskı*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2016, s. 270.

gerçekleştirmeleri için her şeyden önce “örgütlü bir topluluk” olmaları gerekir²⁴. Bu, siyasi kararların, toplumun bütün sınıf ve gruplarını yakından ilgilendirmesinin ve oy hakkının genelleşmesinin bir sonucu olarak kabul edilebilir. Siyaset bilimcilerinin çoğu bir siyasi gruplaşmanın parti sayılabilmesi için, siyasi partilerin sürekli ve istikrarlı bir örgüte sahip olması gerektiğini savunmaktadır²⁵. Gerçekten de böyle kurumsallaşmış bir örgüte sahip olmayan yapıların siyasi parti olarak nitelendirilmesi mümkün değildir.

II- Siyasi Partiler ve Demokrasi İlişkisi

Siyasi partiler, demokratik rejim içindeki temel rollerine uygun olarak, halkı, gerçeğe uygun bir biçimde, seçilene kadar değil, seçildikten sonra da temsil etmeli ve aynı zamanda ülke menfaatini geride bırakarak kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmemelidirler. Kapani, bu endişeyi, “Şayet bir memlekette partiler, kamu yararını ve toplum sorunlarının çözümünü ön planda tutacak yerde, sadece kendi çıkarları peşinde koşarlar, iktidarın ele geçirilmesini tek gaye ve her türlü vasıtayı bu gaye uğrunda meşru sayarlar, bu arada demagoji oyunları ile halkı aldatmak yoluna giderek, birbirleriyle kıyasıya bir boğuşma ve didişme çukuruna düşerlerse, o memlekette demokrasinin geleceğine endişe ile bakmak gerekir. Zira partiler, bu olumsuz tutumlarıyla, demokrasinin en kuvvetli dayanağı demek olan halkın güvenini eritmiş ve yok etmiş olacaklardır” sözleriyle ifade etmiştir²⁶. Kabul etmek gerekir ki, siyasi partilere yöneltilen bu sorunlar uygulamada sık sık karşımıza çıkmaktadır. Nitekim seçimler yapıldıktan sonra demokrasiyi rafa kaldıran örneklere tarihte rastlamak mümkündür. Nazi iktidarı Weimar Anayasasına göre, yürürlükteki hukuka uygun olarak cereyan etmişse de iktidara geldikten sonraki ilk işi demokrasiyi rafa kaldırmak olmuştur.

2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanunumuzun 3. maddesine göre siyasi partiler, Anayasa ve kanunlara uygun olarak, milletvekili ve mahalli idareler seçimleri yoluyla, tüzük ve programlarında belirlenen görüşleri doğrultusunda çalışmaları ve açık propagandaları ile milli iradenin oluşmasını *sağlayarak demokratik bir devlet* ve toplum düzeni içinde ülkenin çağdaş medeniyet seviyesine ulaşması amacını güden ve ülke

²⁴ Demirkol, Anayasa Hukuku: Genel Esaslar, Türk Anayasa Hukuku, s. 94.

²⁵ Ergun Özbudun, Siyasal Partiler, 2. baskı, Sevinç Matbaası, Ankara, 1977, s. 2-3.

²⁶ Münci Kapani, Kamu Hürriyetleri, AÜHF Yayınları, Ankara, 1970, s. 246.

çapında faaliyet göstermek üzere teşkilatlanmış tüzelkişiliğe sahip kuruluşlardır.

Yukarıdaki tanıma uygun olarak genç Cumhuriyetimizin kuruluşundan günümüze kadar ülkemizde çeşitli isimlerle 175 adet siyasi parti kurulmuştur. Kurulan bu partilerden ancak 29 tanesi Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne girebilmiş, 27 tanesi yargı yolu ile 7 tanesi kendini feshederek, 22 tanesi de başka partilerle birleşerek kapanmıştır. Buradaki esas sorun, bir partinin varlığından ziyade bunların arkasında yatan ideoloji ve stratejinin geliştirilememesidir. Oysaki çalışmamızın başında da ifade edildiği gibi siyasi partiler demokrasiyi yaşıtan ve kalıcı kılan kuruluşlardır.

Siyasi partilerin çağdaş demokrasinin yapıcı ve kurucu unsuru olarak siyasi yaşamda çok önemli görevler yaptıkları kabul edilmektedir. Hatta demokrasiyi yaratanın siyasi partiler olduğu söylenir. Bugün artık partisiz bir demokratik sistem düşünülemez²⁷.

Laski'ye göre, nüfusu bir milyona varan bir devlet, partiler tarafından yönetilmeksizin karar veremez; parti örgütü temsili sistemin yaşamsal ilkesidir²⁸.

Bir parti niçin kurulur? Parti kurulmasına etki eden nedenler nelerdir? Liderleri hangi kıstasa göre belirlenir veya seçilir? Siyasi parti liderinin, ülkeyi yönetme iktidarına sahip olma gibi gerekli donanımları mevcut mudur bilinmez; fakat bilinen bir gerçek varsa o da şudur: Ülkemizde ve diğer demokratik toplumlarda kurulan, kapanan veya kapatılan bütün siyasi partilerin insan anatomisini ele alarak yola çıktıklarıdır. İnsanoğlunda doğuştan var olan din kavramı-Allah korkusu, laiklik-çağdaşlaşma, çalışma hayatı-emek gibi duygulara dem vurularak siyasetin yürütülmeye çalışılmasıdır.

Hâlihazırda siyasi partilerin lider ve kadrolarının, ülke sorunlarını tam anlamıyla çözmeye gibi gerekli bilgi ve donanıma sahip olamadıklarını, kendilerini yenileyemediklerini gözlemlemekteyiz. Seçim zamanlarında aday olarak gösterilen kişilerin adaylık konusunda ve kendi alanlarında yeterli donanıma sahip olup olmadıklarına, bilgi ve becerilerinin bulunup

²⁷ Erdoğan Teziç, Anayasa Hukuku, Beta Yayınları, İstanbul, 2001, s. 259.

²⁸ J. Harold Laski, Demokrasi Nedir?, Derleyen: Necati Hersek, İstanbul, Evren Yayınları, 1962, s. 15.

bulunmadığına bakılmaksızın önümüze getirilen bu isimlerden birini veya birkaçını seçmek durumunda bırakılıyor. Seçilecek kişide özlemine duyduğumuz kabiliyetleri, becerileri geride bırakıp, o kişinin kendisinde zaten olması gereken dürüstlüğü, ahlakını sorgular hale gelerek tercihimizi ona göre yapıyoruz. Oysaki bir örnek vermek gerekirse devlette Ulaştırma Bakanlığı yapacak bürokratin uzay çağını bilmesi gerekmez mi? Siyaset kabiliyeti olmayan siyasetçiler dolayısıyla, siyasi hayatta gerekli bilgi birikimine sahip olanların, çeşitli yaftalarla siyasete kurban gittikleri hep görülmüş ve yaşanmıştır. Tüm bunlara rağmen bugün bütün siyaset bilimcilerin üzerinde birleştiği ortak nokta “siyasi partisiz demokrasi olmaz” yargısıdır²⁹.

III- Siyasi Partilerin Temsili Demokrasi Kurumları Üzerindeki Etkileri

Demokrasi, çoğulcu bir rejim olması sebebiyle her açıdan siyasi partilere muhtaçtır. Şöyle ki siyasi partiler toplumdaki değişik fikirleri bir araya getirerek gruplaştırma görevi ifa ettiklerinden bugün için siyasi partileri kaldırmak hukuk düzenini yıkmaya eşdeğerdir³⁰. Öte yandan, siyasi partiler çoğulculuğun güvencesi olarak da nitelendirilirler. Toplumda çeşitli görüşlerin siyasi partilerce savunulması dolayısıyla, değişik düşünceler göz ardı edilmeden varlığını koruyup, geliştirmesi siyasi partiler sayesinde³¹.

Tüm bunlara rağmen siyasi partileri kabul etmeyen sistemler de var olmuştur. Liberal demokrasilerin sadece bireysel hak ve özgürlükleri tanınması, ulus ile temsilcileri arasında siyasi partileri sokmak istemeyişi bunun açık kanıtıdır. Aynı şekilde, Alman kamu hukukçularından George Jellinek de siyasi parti kavramının devlet üzerinde hiçbir rolü olmayacağını belirterek siyasi partilere karşı olumsuz bir tavır takınmıştır³². Ancak, biz burada siyasi partilerin devlet üzerinde etkin bir rolü olduğunu benimseyerek konuyu aydınlatmaya çalışacağız.

Bugün artık siyasi partiler olmadan demokrasi işlemez hale gelmiştir. Bu nedenle günümüzde çok partili siyasi yaşamın olduğu klasik demokrasilere

²⁹ Nermin Abadan, Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili, AÜSBF Yayınları, Ankara, 1966, s. 27.

³⁰ Tarık Zafer Tunaya, Siyasi Kurumlar ve Anayasa Hukuku, İstanbul, 1982, s. 279.

³¹ Özcan, Yanık, Siyasi Partiler Hukuku, s. 206.

³² Abadan, 1965 Seçimlerinin Tahlili, s. 7.

“Partiler Devleti” veya “Partiler Demokrasisi” denmektedir. Turhan’ın da belirttiği gibi, hangi hükümet sistemi olursa olsun, çağımız partiler demokrasisi çağıdır³³.

Bu önemleri nedeniyle siyasi partilerin fonksiyonlarından saparak, görevini kötüye kullanmaları birçok sorunu da beraberinde getirir. Siyasi partiler, halkı asıl, kendilerini vekil olarak görmezlerse, seçmenlerinin isteklerini göz ardı etmiş olacak ve onların siyasi duygularını hiçe sayacaklardır. Böylece seçmenler siyasi partinin emrinde otomatlaşacaktır. Şayet siyasi partiler kamuoyundaki fikir ayrılıklarını kendi lehine bir mezhep kavgası haline getirirse, bu kez siyasi hayatı bir mezhep savaşına çevirmiş olurlar. Yine siyasi partiler, seçmenlere düşüncelerini serbestçe açıklama olanağı vermezse totaliter bir rejime sebep olurlar³⁴. Fransız yazar Vedel’in, “Demokrasi siyasi partiler olmaksızın yaşayamaz, fakat siyasi partiler yüzünden ölebilir” sözü bu kaygıyı dile getirmektedir³⁵.

Siyasi parti kavramı, bugün taşıdığı olumlu anlama başlangıçta sahip değildi. İlk zamanlar siyasi partiler, kişisel çıkarlarını önde tutmaya çalışan bir grup insan anlamına geliyordu. Bu nedenle bir yandan siyasi partilerin yetkilerinin ve faaliyet alanının sınırlandırılması yoluna gidilirken, diğer yandan da tek parti sisteminden çok partili sisteme geçiş çalışmaları olmuştur³⁶.

Devletlerin hükümet sistemlerinden, organlarına kadar işleyen siyasi partilerin bu bağlamda hukuki niteliklerinin belirlenerek, çerçevelerinin çizilmesi zorunluluk halini almıştır. Siyasi partilerin faaliyet alanlarının genişletilmesiyle birlikte, Anayasa kurumlarını değiştirici veya bozucu etkilerinin de ortaya çıktığını söylemek yanlış olmaz.

Temsili demokrasi kurumlarını ele aldığımızda siyasi partilerin en çok etkiledikleri alanın, hükümet sistemleri arasında yumuşak kuvvetler ayrılığının bulunduğu parlamenter sistem olduğunu söyleyebiliriz. Yumuşak kuvvetler ayrılığına dayanan parlamenter sistemde hükümetin, çoğunluğu sağlayan siyasi partinin sağ kolu, siyasi parti liderinin de cumhurbaşkanı tarafından otomatik olarak başbakan seçildiğini, bakanların

³³ Mehmet Turhan, Hükümet Sistemleri ve 1982 Anayasası, DÜHF Yayınları, Diyarbakır, 1989, s. 124.

³⁴ Tunaya, Siyasi Kurumlar, s. 302.

³⁵ Özbudun, Siyasi Partiler, s. 163.

³⁶ Atilla Yayla, Siyaset Teorisine Giriş, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1998, s. 265.

da siyasi parti grubunun sıkı denetimi altında olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle disiplinli parti grupları, yasama-yürütme organlarının denk ve eşit kuvvetler ayrılığına bu sistemde son verebilmektedirler. Yürütme organı zamanla lider siyasi parti grubunun uydusu halini alarak ters yönlü bir etkileşim ortaya çıkarmaktadır.

Çift meclis sistemini ele alırsak, kuvvetlerin kendi içlerinde bölünmelerinin söz konusu olduğunu görürüz. İkinci meclis, ister ayan ister senato adını taşıyan, her iki mecliste de aynı partilerin gruplarının yer alması, iki meclis arasındaki görev ve yapı farklılıklarını ortadan kaldırarak ikinci meclisi gereksiz hale getirebilir.

Yine başkanlık sisteminin uygulandığı ülkelere baktığımızda ise başkanın çoğunluğu sağlayan siyasi partinin lideri olması, parlamento ile ayrılığının tamamen teorik olduğunu tarafsız olamayacağını bizlere kanıtlamış olur³⁷.

IV- Siyasi Partileri Temsili Demokrasi Kurumlarından Ayıran Özellikler

Siyasi partileri diğer temsili demokrasi kurumlarından ayıran önemli bir özelliği amacının farklı oluşudur. İster iktidarda ister muhalefette olsun her bir siyasi partinin amacı, siyasi iktidarı ele geçirip parti programını uygulamak ve ülkeyi yönetmeye talip kuruluşlar olmaktır. İşte bu nedenle siyasi partiler her ne kadar dernekler gibi “kişi toplulukları” olsalar da, amaç unsuru nedeniyle derneklerden ayrılırlar. Öte yandan 6 Ekim 1983 tarih ve 2908 sayılı Dernekler Kanunu gereğince derneklerin her türlü siyasi faaliyette bulunmaları yasaklanmıştır. Bu yüzden, siyasi faaliyet yapmayı amaçlayan siyasi partiler, derneklerden ayrı bir hukuki statüye sahip olma zorunluluğu taşımaktadır³⁸. Adı geçen düzenleme bize siyasi partileri amaçları yönüyle derneklerden ayrı bir hukuki statüde görmemiz gerektiğini ifade etmektedir.

Siyasi iktidarı ele geçirme unsuru, siyasi partileri çeşitli baskı gruplarından ayıran en önemli ölçütlerden bir tanesidir³⁹. Daver de, siyasi partilerin, iktidarı ele geçirme amacının bulunması ve örgütlenmiş insan topluluğu olmaları sebebiyle diğer tüzel kişilerden (şirketlerden, kooperatiflerden,

³⁷ Tunaya, Siyasi Kurumlar, s. 305-306.

³⁸ Teziç, Anayasa Hukuku, s. 318.

³⁹ Erdoğan Teziç, 100 Soruda Siyasi Partiler, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1976, s. 5.

alelade derneklerden) ayrıldıklarını belirtmektedir⁴⁰. Bir devleti meydana getiren milyonlarca insanın hepsinin her an memleketin gidişatı ve siyasi meseleleri hakkında aynı şekilde düşünmesi ve aynı kanaate sahip olması mümkün değildir. Bu nedenle ortak bir program etrafında birleşen toplum üyeleri çeşitli kurumları meydana getirir. Bu, adına sivil toplum kuruluşu dediğimiz dernek, vakıf, sendika gibi belli bir programı hayata geçirme amacı taşıyan kurumlar olabileceği gibi, siyasi parti adını alan sivil toplum kuruluşlarından ayrı vasıflara sahip, devleti idare eden iktidar gibi bir devleti idare etme programına sahip olması ve bunu gerçekleştirmeyi istemek amacını taşıyan kurumlar da olabilir. Siyasi partiler, siyasi iktidarı ele geçirmeyi ve kullanmayı hedefleyen, ülkeyi yönetmeye talip olan kuruluşlara verilen isimdir. Siyasi partileri, sivil toplum kuruluşları, dernek ve vakıf gibi diğer kuruluşlardan ayıran en önemli fark, bunların, siyasi iktidarı ele geçirmeyi amaçlamayıp, etkilemeye çalışmaları olmuştur.

Sonuç

Siyasi partiler, parti kurma özgürlüğünün bir insan hakkı olarak güvence altına alınmak istenmesi ve demokratik açıdan yıkıcı olmamaları için denetim altına alınmışlardır. Bilindiği gibi, seçimler, demokrasiyle birlikte gelmiştir. Zamanla seçmen kitlesi gelişmiş ve neticesinde siyasi partiler ve siyaset bilimi ortaya çıkmıştır. Tarihin hiçbir döneminde demokrasiler yönetemeyen bir yönetim anlayışına sahip olmamışlardır. Demokratik rejimler iyi ya da kötü, fakat sonuç olarak yönetebilen bir yönetim anlayışına sahiptirler.

Ülkemizde 1980 darbesi sonrası, siyasi partilere giydirilen demir korse halen büyük oranda geçerlidir. 1982 Anayasası döneminde oluşturulan 1983 tarihli 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu, ilk halinde siyasi partilere ilişkin olarak kadın kolları kuramayacaklarına, gençlik kolları kuramayacaklarına, sendikalarla etkileşime geçemeyeceklerine yönelik özgürlük nerede sorusunu akla getiren, siyasi partilerin yapabileceği faaliyetleri sorsa daha iyi olurdu dedirtecek derecede yasağı kapsayan birçok antidemokratik hüküm içermekteydi. 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu, hemen her maddesiyle siyasi partilere karşı büyük bir güvensizlik ifade etmektedir. Bu açıdan bakıldığında, topluma öncü olması gereken siyasi partiler bu halde dar bir alanda faaliyet göstermeye çalışmakta ve

⁴⁰ Bülent Daver, Anayasa Mahkemesi Kararları Açısından Siyasi Partiler: Birkaç Örnek Olay, Anayasa Yargısı, Ankara, 1986, s. 97.

yeni fikirler ortaya koyamamaktaydı. Bugün için bakıldığında ülkemizde mutlak suretle yeni bir siyasi partiler kanunu yapılması ihtiyacı vardır ve siyasi partilerin hukuki niteliğinin açıklığa kavuşturularak demokratik seçimlere daha uygun bir ortam hazırlanması gerekmektedir. Zira bu şekilde kendileri çok dar bir alana sıkışmış olan siyasi partilerin ülkeyi kalkındırması mümkün değildir.

Bu sebeple siyasi partilere demokrasi tarihi kadar eski olmasa da özellikle 1900'lü yıllardan başından itibaren bir yandan anayasal statü verilmiş ve özel düzenlemeler yapıma yoluna gidilmiştir.

Öte yandan demokratik rejimlerin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için siyasi parti faaliyetlerinin sınırlandırılması, devlet yardımıdan kısmen veya tamamen yoksun bırakılması ve hatta kapatılması demokratik düzenin kendini koruması için zorunluluk olarak görülmektedir. Siyasi kültür ve terbiyenin tam olarak yerleşmemesi ve Siyasi Partiler Kanunundaki eksik düzenlemelerin bu düşüncelere neden olduğu söylenilebilir.

Anayasa Mahkemesi, parti kapatma davalarında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin bu konuda benimsediği hak eksenli anlayışla çatışmaktadır. Ülkemizde, Anayasa Mahkemesi bugüne kadar 26 siyasi partiyi kapatmış ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvuruda bulunan bu partilerin bir tanesi hariç tamamı haklı bulunmuştur. 1995 ve 2001 yılı değişiklikleri ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin iç hukuka üstün sayılması gibi önemli adımların atılmasıyla siyasi partilere ilişkin olarak köklü değişiklikler yapılmıştır.

1982 Anayasası'nın 68. maddesinin ikinci fıkrasının, siyasi partileri, demokratik siyasi yaşamın vazgeçilmez öğeleri sayması, siyasi partilerin eşit güçte olması gerektiği anlamına gelmemektedir. Bunlardan hangisi seçimlere katılıp diğerlerinden fazla oy almışsa o siyasi partinin seçim yoluyla milli iradeyi oluşturmada daha fazla başarı sağladığı ve böylece kamu yararına hizmet etme gücüne sahip olduğu ortadadır. Seçimlerin kaderini belirleyen milli irade siyasi partilerin de üstünde olup demokratik hukuk düzeninin temelidir.

Siyasi partilere getirilen yasaklamalar gerekli ölçüde militan demokrasi anlayışına uygun olmalıdır, fakat bu yasaklamalar hiçbir zaman militan devletin korunmasına hizmet etmemelidir. Örneğin siyasi partileri kapatmak yerine, kapatma dışı ara modeller geliştirilmelidir. 1995 ve 2001 yılı değişiklikleri ile bir ölçüde katı militan demokrasi anlayışından daha ılımlı bir militan demokrasi anlayışına geçildiği kabul edilebilir. Böylece, siyasi partileri kapatmak yerine faaliyetlerini denetlemek yoluyla onların illegal faaliyetlerini önlemek de mümkün hale gelebilir.

Bu bakımdan açılan iptal davalarında dava konusu yapılan siyasi partilere maddi yardıma ilişkin kuralların, siyasi partilerin demokratik siyasi yaşamın vazgeçilmez öğeleri olduğuna ilişkin ilkeyi zedelediği söylenemez. Sonuç olarak, belirli partileri hedef alan ve diğer partilerin o duruma gelmelerini önleyen hükümler bulunmadığından, devlet yardımından yararlanmayan siyasi partiler de aynı ölçüde oy almak koşuluyla, bu yardımdan yararlanma olanağına sahip olabilirler. 1961 Anayasası “ister iktidarda, ister muhalefette olsun” deyiimiyle de siyasi partilerin az oy olabileceklerini öngörmüş bulunmaktadır. Belli oyu alan siyasi partilere devlet yardımı yapılması Anayasa Mahkemesi tarafından, çağdaş demokrasilerde, gerek siyasi partiler ve gerekse sivil toplum kuruluşları arasında cereyan eden siyasi mücadeleye demokratik yollarla katkıda bulunmak anlamında kabul edilmiştir.

Sonuç olarak siyasi partilere devlet tarafından yardım yapılması yerine, onlara gerekli ve yeterli düzeyde demokratik yarışma ortamı sağlanmasının, bu sayede siyasi partilerin gelişmesine imkân tanınmalı ve siyasi partiler bu doğrultuda devlet işleyişini düzenleyen anayasalardan tamamen soyutlanarak birer özel hukuk kuruluşu olarak kabul edilmelerinin temsili demokrasinin gelişimine daha çok katkı sağlayacağı düşüncesindeyiz.

KAYNAKÇA

- [1] ABADAN, Nermin; **Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili**, AÜSBF Yayınları, Ankara, 1966.
- [2] AKAD, Mehmet; “Anayasa Değişikliği Üzerine Bir Not: Siyasal Katılmanın Niteliği ve Boyutları” **Galatasaray Üniversitesi Coşkun Kırca’ya Armağan Yay. 2**, İstanbul, 1995, s. 7 vd.

- [3] AKAD, Mehmet; **Genel Kamu Hukuku**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1997.
- [4] ÇAM, Esat; **Siyaset Bilimine Giriş**, Der Yayınları, İstanbul, 1990.
- [5] DAVER, Bülent; **Anayasa Mahkemesi Kararları Açısından Siyasi Partiler: Birkaç Örnek Olay**, Anayasa Yargısı, Ankara, 1986.
- [6] DEMİRKOL, Ferman; **Anayasa Hukuku: Genel Esaslar, Türk Anayasa Hukuku**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2011.
- [7] DUVERGER, Maurice; **Siyasal Partiler: Modern Devletteki Örgütleri ve Faaliyetleri**, Çev. Ergun Özbudun, AÜHF Yayını, Ankara, 1970.
- [8] GÖZLER, Kemal; **Türk Anayasa Hukuku**, 15. baskı, Ekin Yayınları, Bursa, 2013.
- [9] GÜRBÜZ, Yaşar; **Anayasalar**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1981.
- [10] HUNTINGTON, Samuel P.; **Üçüncü Dalga Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma**, Çev. Ergun Özbudun, Yetkin Yayınları, Ankara, 1996.
- [11] KAPANİ, Münci; **Kamu Hürriyetleri**, AÜHF Yayınları, Ankara, 1970.
- [12] KAPANİ, Münci; **Politika Bilimine Giriş**, 16. basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2004.
- [13] LASKİ, J. Harold; **Demokrasi Nedir?**, Derleyen: Necati Hersek, Evren Yayınları, İstanbul, 1962.
- [14] LİPSON, Leslie; **Politika Biliminin Temel Sorunları**, Çev. Tuncer Karamustafaoğlu, 4. baskı, Birlik Yayınları, Ankara, 1986.
- [15] ÖZ, Esat; **Otoritizm ve Siyaset**, Yetkin Yayınları, Ankara, 1996.
- [16] ÖZBUDUN, Ergun; **Siyasal Partiler**, 2. baskı, Sevinç Matbaası, Ankara, 1977.
- [17] ÖZCAN, Hüseyin, YANIK, Murat; **Siyasi Partiler Hukuku**, 2. baskı, Der Yayınları, İstanbul, 2011.
- [18] ÖZER, Attila; **Anayasa Hukuku**, Geliştirilmiş 6. baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2016.
- [19] ÖZER, Attila, GÜLER, Alper; **Türk Cumhuriyetleri Anayasaları**, Ankara, Ekim, 1999.
- [20] NEUMANN, Sigmund; **Modern Political Parties**, Chicago, 1958.
- [21] PANTÜL, Mehmet; **Siyasi Partiler Kanunu Metinleri: Türkiye-**

- Almanya- Portekiz**, TBMM Yayınları, Ankara, 1982.
- [22] SAVCI, Bahri; “Siyasi Partiler Kanunu Dolayısıyla Bazı Mütalaalar”, **AÜSBFD**, Cilt 19, Sayı 1, 1964.
- [23] TEZİÇ, Erdoğan; **100 Soruda Siyasi Partiler**, Gerçek Yayınevi, **İstanbul**, 1976.
- [24] TEZİÇ, Erdoğan; **Anayasa Hukuku**, Beta Yayınları, **İstanbul**, 2001.
- [25] TUNAYA, Tarık Zafer; **Siyasi Kurumlar ve Anayasa Hukuku**, İstanbul, 1982.
- [26] TUNAYA, Tarık Zafer; **Türkiye’de Siyasi Partiler: 1859-1952**, Doğan Kardeş Yayınları, **İstanbul**, 1952.
- [27] TURAN, İlder; **Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış**, İÜİF Yayını, **İstanbul**, 1977.
- [28] TURHAN, Mehmet; **Hükümet Sistemleri ve 1982 Anayasası**, DÜHF Yayınları, , Diyarbakır, 1989.
- [29] YAYLA, Atilla; **Siyaset Teorisine Giriş**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1998.
- [30] YILDIZ, Mustafa; **Federal Almanya’da Siyasi Partiler**, MÜHF Yayını, Cilt 2, Sayı 1, İstanbul, 1987.